

РЕЄСТР
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО
1649 року

(алфавітний покажчик прізвищ)

2-ге видання виправлене і доповнене

Київ
Видавництво Ліра-К
2018

**УДК 930:392.91](477)“1649“(083.81)
Р33**

Упорядник
В.Ф. Ковальчук – к. іст. н.

Р33 **Реєстр Війська Запорозького 1649 року : алфавітний
покажчик прізвищ.**– 2-ге вид. виправ. і доп. – Київ :
Видавництво Ліра-К, 2018. – 296 с.

ISBN 978-617-7605-98-9

Пропонований покажчик присвячений дослідженню історії українського козацтва. Автор видання прагнув дослідити процес творення прізвищевих назв (прізвиськ, прізвищ) українських козаків, застосувавши нові методологічні підходи та оригінальні концепції історичного процесу.

Розраховано на спеціалістів і широке коло читачів.

УДК 930:392.91](477)“1649“(083.81)

ISBN 978-617-7605-98-9

© Ковальчук В.Ф., 2018
© Видавництво Ліра-К, 2018

ВСТУПНЕ СЛОВО

По́ява чергово́ї кни́ги, присвяче́ної до́слідженню пробле́ми вивче́ння істо́рії коза́цтва запо́внить значну́ ла́куну у ві́тчизня́ній істо́рії, зокре́ма, у коза́козна́вчих студі́ях. А́дже до́кумент під на́звою “Ре́єстр Вій́ська Запо́розького 1649 ро́ку” є ви́значним до́кументом не тільки́ для до́сліджен́ня істо́риків, але і для вивче́ння мовозна́вцями, етно́логами, фолькльо́ристами та інши́ми предста́вниками гума́нітарних нау́к.

А́ктуа́льність задекла́ровано́ї теми́ не ви́кликає сумні́ву з огля́ду на су́часні пробле́ми украї́нського держа́вотворе́ння, які му́сять гру́нтуватися на мі́цних націо́нальних тра́диціях творе́ння націо́нальних держа́вних інсти́туцій у добу да́вньої, се́редньові́чної та ра́нньомоде́рної істо́рії Укра́їни та всесві́тньоісто́ричного проце́су. Від да́вніх часі́в найбі́льш му́жні, відва́жні й зага́ртовані в бо́ях з воро́гами сво́єї землі́ предста́вники украї́нського наро́ду органі́зували́ся в окре́му істо́ричну спі́льноту – коза́цтво.

У добу се́редньові́ччя украї́нське коза́цтво оста́точно сфо́рмувало́ся як суспі́льна вій́ськова ве́рства. Тра́диції звича́євого пра́ва ста́ли осно́вою для творе́ння спе́цифі́чних пра́вил функціо́нуван́ня коза́цької гро́мади. Украї́нські коза́ки самоу́свідомлю́вали себе́ ли́царями, то́бто особисто́ вільни́ми лю́дьми, спо́сіб життя́ яких ви́значило́ воє́нне реме́сло та нале́жність до́ чі́тко окресле́ної вій́ськово́ї органі́зації. Голо́вними коза́цько-ли́царськи́ми чеснотами́ бу́ли му́жність, відва́га, ві́рність, гідність, че́сть, добра́ сла́ва, здатність до́ самопоже́ртви, па́тріотизм, ри́царська́ служба́, оборо́на ві́тчизни, захи́ст рідно́ї ві́ри.

До́ крити́чних заува́жень мо́жна відне́сти те, що у пра́ці відсу́тній повноці́нний огля́д істо́ріографі́чного до́робку по́передникі́в. Я́кби авто́р приді́лив бі́льше ува́ги ана́лізу нау́кової лі́тератури, то він би знайшо́в відпові́дь на бі́льшість пита́нь, що ви́никали в ньо́го під час на́писання пра́ці. Оче́видно, що Кова́льчук В.Ф. ма́є пра́во на власне́ баче́ння пере́дисто́рії украї́нського коза́цтва, одна́к з бі́льшістю йо́го висно́вкі́в що́до ви́токів цьо́го яви́ща мо́жна диску́тувати́.

Упо́рядник та авто́р пер́дмови пра́гнув до́слідити проце́с творе́ння прі́звищевих на́зв (прі́зви́ськ, прі́зви́щ) украї́нських коза́ків за́стосува́вши но́ві мето́дологі́чні підхо́ди та ори́гина́льні кон́цепції істо́ричного проце́су.

До́ктор істо́ричних нау́к,
ди́ректор нау́ково-до́слідно́го
інсти́туту коза́цтва

Т.В. Чухлі́б

ШТРИХИ ДО ПОХОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА

Передісторія.

Досліджуючи історію козацтва, стикаємося з дилемою, що образи цих лицарів честі і слави впливають... з глибини тисячоліть. Зображення воїнів, на поголених головах яких видніється пасмо волосся, відомі як в Європі так і в Азії, і північній Африці. Хто вони і звідки там взялися?!

Знахідки археологів і довголітні дослідження-розшифровки лінгвістів на середину ХХ ст дозволили науковцям відповісти на ці питання і погодитись із твердженням знаменитого ученого древності Клавдія Птолемея (творця геоцентричної системи світу в II ст до н.е.), що найдавнішим народом світу є скоти зі степів Причорномор'я. Так англійські дослідники Г.Кларк і С.Пігот у книжці "Передісторичні суспільства" називають причорноморські степи батьківщиною індо-європейців-аріїв і переконливо доводять, що Передній і Середній Схід, Індія, Пакистан, Месопотамія були колонізовані людьми з Русі-України. Інші три визначні англійські лінгвісти Р.Макрам, У.Крен, Р.Макніл у фундаментальній праці "The Story of English" доводять, що англійська мова, як і всі індоєвропейські, походить із мовного середовища Наддніпрянщини. Вони подають карту розсосередження індоєвропейських мовних груп і окремих мов – стрілки вільно розходяться від середнього Дніпра усібіч. Світової слави археолог В.Чайлд з Австралії у книзі "Досвіток європейської цивілізації" пише, що саме з українських степів розвинулася індо-європейська (арійська) прामова. А що русоукраїнська мова старіша за санскрит, ще в ХІХ ст твердив польський лінгвіст Михайло Красуський. Археолог Д.Брестер, італієць Л.Паретті, німецький історик Шредер доводять, що арійці походять з Праукраїни (Русі). Француз Г.Ру в книжці "Давній Ірак" доказує що арійці прийшли туди зі спільної батьківщини в Південно-Східній Європі, а коли мова йде про гетитів, гуріїв, мітанів, каситів, медів і персів, то "*батьківщиною тих індо-європейців перед тим, як вони поділилися на багато галузей, була країна... на рівнині понад Чорним морем*". Взагалі до подібних тверджень останнім часом приходять усі визначні учені, наводити їх можна дуже багато...

Розселення аріїв з Чорноморського ареалу по світу тривали хвилями в усі тисячоліття, а написані скототською мовою глиняні таблички в Сумерії вчені датують 4500 р до н.е. Одними з таких вихідців були "гати" (гети/ти), які зі сходу й заходу обійшли Чорне море і в середині третього тисячоліття до н.е. на території Малої Азії та Близького Сходу вже мали свої потужні держави. Цікаві обличчя гетитів, зображені на різьбах – *вони арійського типу, голови голени з чубами, як у запорожців!* Єгипет 1860 р до н.е. захопив їх землі на Близькому Сході, створивши загрозу для решти. Тоді *гетити* викликали з західної Оріяни (Галичина-Волинь) родичів-гіксосів і вигнали єгиптян, збудувавши для захисту кілька фортець (серед них Ур-салим – пізніший Єрусалим). Залучивши свояків-расенів (етрусків), гіксоси 1730 р до н.е. завоювали Єгипет і правили там

близько 200 років, створивши дві династії. Мали 6 володарів-фараонів, останній з яких звався Киян. У єгипетських хроніках вони записані під назвами *руси (ру)* із північної землі *Та-Рус*. Самі ж були *високі, русяві, синьоокі й білошкірі*, а на єгипетському зображенні гіксосів бачим *поголені обличчя з вусами і голови з довгим пасмом чуба аж до плеч*. Через півтисячоліття на землі Нілу знов навалились войовники, так звані “народи моря”, яких через велику кількість племен єгиптяни назвали “*ті, що прийшли з північних країн*”. Що всі були родаками, свідчить опис зовнішності: “*високі, світлошкірі, із синіми очима...*”. Внаслідок двох грандіозних битв 1231 і 1200 рр вони були зупинені, але повернули не на море а в Сахару, яка тоді ще мала вдосталь кормів для табунів коней. І вже з VI ст до н.е. і до VI ст н.е. там панують гараманти – відважні кіннотники, напівкочовики-землероби, що мали свої міста, святилища і яких ніхто не міг підкорити. Зброя гарамантів тотожна обладункам воїнів дніпровського Причорномор’я тих часів. Римські художники I-II ст н.е. зображують їх “*русявими, блакитноокими, білошкірими, з клиноподібною борідкою і поголеною головою з пасмом волосся на маківці, у вухах – сережки*”. Що цікаво, їхні нащадки-туареги нині остригаються так само. Свою назву (*туареги* по-арабськи “забуті богом”) отримали через шанування древніх відичних традицій. Незважаючи на магометанство, у них панує прадавній символ вогню й Сонця – рівносторонній хрест (на житлах, зброї, одязі), вони не мають багатоженства, їх жінки досить незалежні (не носять паранджу, а дівчина може обирати жениха), їдять ложками (дерев’яними), ревно оберігають чистоту раси (не одружуються на негритянках і чужинках), жінки розмовляють виключно рідною мовою. До всього можна додати, що у Венеції, яка була одним з міст етрусків, нині зберігається панно воїна – *арійський образ з пасмом чуприни на поголеній голові, вуса*. Чи може його прообразом стали інші герої...

У 513-12 рр до н.е. була спалена столиця *галів* (греки називали їх *кельти*) Гелон на р.Ворскла. *Гали* (назва походить від санскритського “*ga*” – приходити, мандрувати, досягати чогось) не стали її відбудовувати а (як і за попереднього переселення десь на межі II-III тисячоліть до н.е.) подалися з родаками будинами й частиною сарматів на захід. Обсівши правобережжя Дніпра до Карпат, рушили далі, лишивши частину люду в поіменованій ними *Галичині*. Упродовж віків заселяли різні частини Європи, давши назву *Галлія* країні-попередниці Франції, пройшли Етрусію і погромили Рим (390 р до н.е.), далі Балкани та Грецію, звідки пішли в Малу Азію (створили свою державу *Галатію* зі столицею Анкіра – нині це столиця Туреччини Анкара) і Палестину (провінція *Галілея, Галілейське море*). І хоча згодом майже всі мовно асимілювалися, але до цього часу в Європі є держави *Голландія* і *Португалія*, в Іспанії існує провінція *Галісія*. А королівство *Русі Галицької*, з першою столицею в місті *Галич* неподалік Дністра, це один із стержнів нашої історії. Назва *Галичина* сьогодні є офіційною для прикарпатського регіону України. Дуже цікаво виглядає Євразійська симетрія розселення *галів*, якщо на мапі розглядати їх ареал. На крайньому південному заході створили державу порту-

гали, а на крайньому південному сході – державу Шрі-Ланка – син-гали. На північ від Португалії знаходиться іспанська *Галісія* і північна окраїна дофранкської *Галлії* – Голландія, а на північ від Шрі-Ланки мають свій штат в Індії та незалежну державу Бангала-Деш бен-гали. І бен-гали і син-гали означає те ж саме – “сини галів”. А батьківщиною виходу і Європейських і Азійських галів-галів є наша праукраїнська *Галичина*. Як свідчать описи, “гали були високі, міцної будови тіла, ясноволосі й синьоокі. Носили широкі штани-шаровари, високі шапки й шкіряні загортки. Волосся на головах голили, залишаючи чуби, були надзвичайно відважні”...

На тлі широких топонімно-гідронімно-етнонімних паралелей Русі-України та Індії (!) цікавими видаються факти людських тотожностей. У Раджастані (Північно-Західна Індія) живуть *раджпутти* (раджаси). Вони вважають себе нащадками відичних кшатрїїв-воїнів, а їх атрибути і правила поведінки справді як у запорізьких козаків. Це типові герої – хоробрі, благородні у думках і діях, рішучі й безжалні до ворогів Вітчизни. Крім однакових із запорожцями ритуалів та обрядунків, вони мають чимало однакових прізвищ (див. автора і Наливайко С.І. – «Індоарійські таємниці України», К, ВЦ “Просвіта”, 2004)! Учені вважають, що їх предки прийшли в Індію з Європи на рубежі нової ери і являються нащадками останньої хвилі переселенців-скитів. Назва “раджпут” означає “царський юнак(син)” і не виключено, що то були саме “царські скити” з нижнього Подніпров’я (“раджас” має паралельне значення – цар високості). У краю Пенджаб, який теж населяють раджпутти, склався окремий військовий клан “сікхи”, які ще більше відповідають запорожцям. Їх внутрішня гвардія “ніханги” (крокодили) живуть обособленим життям, знають лише воїнську справу, не одружуються, носять жовто-синє вбрання. У сікхів лише шаровари коротші (під коліна) і “оселедець” складає зав’язане вверх усе волосся. Це першокласні вояки, основа сучасної індійської армії з великим впливом у державі.

Щодо “домашніх” прикладів, то знаменитого князя русів Святослава, який завжди попереджав ворогів словами “Іду на ви”, візантійський історик описує так: “Середнього зросту, ні надто високий, ні надто малий, з густими бровами, блакитними очима. Голова у нього поголена, лише на одному боці її висіло пасмо волосся, що означало знатність роду”! Якщо згадати, що його син Володимир Святославович мав на гербі зображення тризуба, то витоки символу знов спливають у індійській міфології. Зокрема, у тріаді божеств Вішна-Шива-Брахма тризуб є належністю Шиви, котрий уособлює триєдиний рух світла в просторі, смерть і воскресіння у вищій якості. На голові у нього вверх стирчить чуб-оселедець, який в історичні часи мали право носити тільки князі, воїни і жерці-аскети. Треба сказати, що в ієрархії касты духівників існував окремий клан, члени якого були доскональними воїнами. Їх ретельно відбирали і з 3 років учили секретам володіння всіма видами енергії людського тіла на основі відичної духовної мудрості. До 32 років вони опановували ясновидіння, телепатію, телекінез, гіпноз, левітацію, відкривали третє око і мали надлюдські здібності й можливості. Це були духовні вчителі воїнів, котрі вважали їх напівбогами, накази яких

ототожнювалися з Божою волею і виконувалися неухильно. До прийняття християнства на Русі теж були подібні духівники-воїні, яких літописи звать волхвами. А в “Слові о полку Ігоревім...” згадується князь Веслав, який володів таїнами знахарства – міг перекинутися вовком і за ніч з Києва прибігти до Тмутаракані. Чаклунські дії жерців воїнського штибу відомі з часів раннього козацтва – їх звали *характерники*. Це була особлива категорія бійців, імена яких трималися в секреті і були відомі лише старшині. Слава по їх надзвичайні здібності ходила по всій Русі. Знаменитий козацький танець *гопак* – це мистецтво і цілий арсенал прийомів рукопашного бою. Поволі вивітрувались відичні духовні основи і зоставались характерні риси фізичних якостей, але і їх вистачало для існування серед запорожців і спадкоємних козацьких формацій спеціально підготовлених бойовиків, що виконували особливо складні й небезпечні операції розвідки, диверсій, захоплення ворожих “язиків”. Це були знамениті *пластуни*, що не мали рівних у мистецтві рукопашного бою і прославилися в усіх війнах слов’янства XVII-XX віків, аж до 1-ї світової війни включно.

Відичні таїни атрибутики козацтва.

Поголена голова (з чубком різних форм) – ознака приналежності до воїнського стану серед народів величезного ареалу усього цивілізованого світу. Від самураїв Японії (там теж знають слово *коза́ку*) на сході Азії, до галів і ругів на заході Європи, від русів і половців з батьківщини аріїв, до дивних туарегів з центру Сахари в Африці. І якщо цей та інші символи збереглися протягом тисячоліть, то справді мають дуже важливе значення...

Для їх пояснення треба зануритись у глибини історії, коли первісні арії були поклонниками *відизму* – релігії, що базується на головній книзі *Pig-Vid’я*. Це написана праkritом найдавніша пам’ятка людського ума і всього населення Землі. Жерці-брахмани твердять, що письмово Віді складені були десятки віків назад на берегах озера Ман-Шаровара в Тибеті, за Гімалаями. Лише найученіші з мудреців можуть читати оригінал *Vid’я*. Її світоглядні уявлення й міфологія мають виразні паралелі з Трипільською культурою Русо-України, тому найдавніша книга містить непритаманні місцевій природі відмінності в рельєфі, флорі, фауні й міфології і копіює терени проживання древніх сувірів/сіверів Дніпровсько-Донецького басейну. Показовими в ній є міфологеми про битву бога-громовика Індри (у Велесовій Книзі він трактується як бог богів і знавець священних Від) зі змієм Врітром (Воротар – символізує Дніпрові пороги), який прегородив ріки й не дає їм текти, а також про Золоту Очеретину, що у кількох варіантах збереглася донині в нижньому Подесенні. Творцями Священних Писань були, певно, представники першої хвилі євроарійської міграції на азійські простори й Індостан. Тож у нашій мові термін *Vidi* легко пояснюється походженням від кореня “vid – відь” = відання, знання дароване Господом. Донині маєм багато похідних, утворених від цього рудименту прамови: *відати*

(знати), *відун* (знахар, характерник), *небовід* (Божа обитель), *провід* (найвища інстанція керівництва організації, партії, держави), *провідник* (керівник і той, хто знає правильний шлях до мети) тощо. Відичний період розвитку арійських племен на території Русо-України тотожний мізинській культурі (XX тисячоліть до н.е.). А в сучасній Індії термін *віді* зберігся також як збірна назва розмовних західно-індійських діалектів.

У відизмі є поняття “*сушумна*”, що означає спинний нерв хребта, поєднуючий також *серце* і верхню точку голови – *брахмарандру*. Вона символізує сонячний промінь і грає важливу роль у практиці йоги: “Відкинувши усі чуття і зосередивши розум на серці, а життєве повітря – на маківці голови, людина стверджується в йозі”. Все це підводить до езотеричного розуміння традиції русичів і запорожців лишати пучок чуприни (оселедець) на голові. Це древня традиція членів воїнської касты первісних аріїв. Вона стала правилом завдяки надзвичайним можливостям Посвячених (знавців таїни спілкування з Космосом), яких після багаторічної підготовки і проходження ритуалу ініціації власної смерті остригали за такою формою. Початок традиції губиться у темі тисячоліть, але збереглася навіть після втрати розуміння її духовної суті, спричиненої відходом від сонцепоклонства і змінами різних форм релігій. Цей чупер на маківці у Посвячених був фізичним засобом подовження *сушумни* вгору, для чіткішого духовного спілкування з Небом і Сонцем. Сучасними словами, оселедець козаку-характернику служив “антенною” для зв’язку з надприродними силами (ознакою цього явища є те, що в екстремальних ситуаціях волосся може “стати дибом” і у звичайної людини). Так через брахмарандру й сушумну відун отримував сигнали до голови і серця (індикатор душі людини при інтуїтивному сприйнятті оточуючого світу і природи), розшифровуючи їх. Так же сучасні маги й екстрасенси приймають сигнали з неба. Вважається, що чим чіткіше виділяється брахмарандра на голові, тим легше досягти подібного спілкування. Але фізично вона наявна в небагатьох осіб, бо антропология людини не схильна до таких форм. Тому імітували її наявність відрощуванням на голові пучка чуприни. Хоча різні клани роблять це по-різному: одні лишують волосся зверху, інші – на потилиці чи збоку. Чуб вважався своєрідним провідником підсилення духовного зв’язку із небесним духом-покровителем – для інформації, зцілення від ран, перевтілення чи інших магічних дій. Мабуть князі-русичі, які разом з дружиною молилися Ра\Перуну та іншим іпостасям Сонце-Бога, знали таємну функцію чупера (як і козаки-характерники, члени нового військового стану запорожців, теж організованому князатами Руси). З приходом християнства, яке таврувало ересю надприродні якості й можливості людини, суть магічних знань і умінь була втрачена. Але правічні традиції міцні – і козаки зберегли чуб-оселедець уже як стану ознаку воїнства. Нині древня традиція чуба на маківці голови знову стає символом членів козацьких громад відродженої Русо-України. Хоча зберігалася в незапам’ятній історії русів-українців завжди – при стрижці хлопчаків їм лишали спереду чубок!

Крім атрибуту штучної *брахмарандри* у традиціях воїнських каст індійців побутують однакові з козаками-запорожцями кольори одягу. Одностроїв козаки дотримувались і практикували також у регулярних військах – реєстровців та козацьких загонах охорони місцевих князів і магнатів Русі. А для вияснення їх суті, крім таїн відичного окультизму ми уже можемо опертись на закони науки. В древності матеріальні форми, життєві фізичні елементи і кольори у людей були інкорпоровані різними духовними символами, відігравали важливу роль у богослужінні, міфології, обрядах, геральдиці, алхімії, мистецтві. Основні кольори природи – *жовтий, синій, червоний* (з них можна утворити всі відомі фарби). Але й типовий одяг козака тотожний – *червоні* чоботи, *сині* шаровари, *жовтий* жупан, смушева шапка з *червоним верхом* чи шликом.

Отже, жупан *жовтий* – найбільш яскрава й екстравертна барва, символ світла й могуті, багатства і шляхетності. Жовтий колір асоціюється з золотим Сонцем, котре своїм промінням гріє і дарує енергію життя усім матеріальним творінням на Землі. Саме тому у воїнських кланах Сонцебог-життєтворець превалював над усіма іншими, а для воїнів уособлював особливий зв'язок з ним, початок і кінець земного існування. Тож навіть у Грюнвальдській битві 1410 р на прапорі Подільського полку русичів бачимо променистий сонцелик. В арійців він звався Ра\Сварог, у древньому Єгипті – Ра\Гор. У християнстві усі лики святих на образах обрамлені *жовтою* аурую. У Китаї право носити жовту одягу мав тільки імператор, первотроцький якого, за легендою, був присланий з небес. *Жовтий* колір знаменує божественну енергію *духовності*.

Синя барва символізує чистоту й бездоганність, фізичну *матерію* Всесвіту (зокрема й Землі), яку оживляє духовна сила Творця. Кольори безмежного неба і моря навівають чоловіку думки про існування далеких світів, які можна знайти самому. Цікавий вислів “*блакитна кров*”, що означає благородне походження людини. Він появився серед аристократів Кастилії, єдиного королівства в Іспанії що вистояло у боротьбі з берберами й арабами. Ці шляхтичі гордились тим, що їхні предки ніколи не шлюбилися з темними маврами, і про те свідчила їх благородна світла шкіра з блакитними венами.

Червоні чоботи і верх шапки – колір багатозначного та амбівалентного символізму, влади і величі. З одного боку – активний і енергетичний, сповнений життя, урочистості й радості, а з іншого – відображав війну, агресивність, помсту. Асоціюється з вогнем, кров'ю, ранами, смертю, любов'ю, юначою і дівочою чеснотою-цноту. У воїнів арійських народів червоний колір превалював усюди – так галли фарбували волосся, спартанці носили червоні плащі, русичі мали червоні щити... У Візантії тільки імператор міг носити мантию багряного кольору. *Червоний* – це колір сили і крові, колір битви, де превалює індивідуалізм і самоутвердження типу “сильний завжди правий”.

До цього слід додати, що жовто-синій дуалізм кольорів має древню відичну традицію і символізує Сонце й Небо, вогонь і воду, духовність і матерію, сукупність яких є базою фізичного життя на Землі. В козаків не мінялись кольори одягу – *духовність* завжди превалювала над *матеріалізмом*. Інакше це вважалося

б святотатством. На їх прапорах (як і на стягах полків Русі Київської та Галицького Руського королівства) *жовтий* колір був зверху над *синім*. Цей порядок витриманий і на штандартах Центральної Ради й УНР часів Грушевського М.С. Гетьман УР Скоропадський П.П. змінив порядок кольорів, чим поставив матеріалізм вище духовності. Помилку не виправили ні Директорія, ні пізніші державні утвори. Так була “запрограмована” поразка визвольних змагань Русі-України 1917-21 рр. Подібне спотворення порядку кольорів склалося й на штандартах ЗУНР (1918-19 рр) та Підкарпатської Русі (Карпатська Україна) 1919-39 рр – результат відомий... На жаль, цю помилку повторує влада сучасної незалежної України. Але поки ми жили в країні фальшивої демократії, спалпложена символіка не перечила її сутності. Як тільки ж народ став до боротьби за розбудову духовно повноцінної і справедливої держави – нехтування порядку, визначеного Прав-законами Космосу, зразу ж дало себе знати. Ми потерпіли від Московії, яка, крім свого “братерства”, згідно міжнародного договору була ще й офіційним гарантом територіальної цілісності України... В цій ситуації треба зробити небагато – відновити первісний, космічний порядок кольорів державної атрибутики, як традиції предків на основі *духовної істини*. Так само й у Верховній Раді слід відновити порядок розміщення фракцій – праворадикальні праворуч, а лівоцентричні ліворуч. Бо не в останню чергу через неуків чи “доброзичливців” керівництва Апарату ВР, вона стала де-факто антинародною. Тільки з виправленням подібних казусів (бо, як говорить іспанське прислів'я “чорт ховається в дрібницях”) можна розраховувати на чіткий і послідовний рух держави до справедливого суспільства і народовладдя. Тоді не тільки Крим чи Кубань, а й інші етнічні території Русі-України стануть її невід’ємною складовою!

Слов’янські одкровення назви.

Питання значення слова “козак” досі стоїть на порядку денному, хоча лінгвісти мали б давно дати на нього чітку відповідь. Причому, відкидаючи тут і присутність чужорідного елемента, і натуралізм народної етимології. Але для цього треба заглибитися не тільки в історію та семантику слова, але частково й у семіотику. І тут спливають у пам’яті слова видного історика СРСР Б.Рибакова, що коли українці хочуть знати свою історію, то їм треба вивчати санскрит... Дещо у цьому плані вже зроблено, але попереду – цілина!

В різні часи розвитку воїнської справи наші предки мали, крім визначення приналежності чоловіка до війська (*вояк, б́ояр*), чіткі назви спеціалізації – за станом служби (*гетьман, отаман, писар*), за родом військ (*кіннота, піхота, флот*), методикою чи фахом дій (*мечник, лучник, пікінер, стрілець, пластун*). В окремих випадках, коли якийсь вид зброї набував переваги, він ставав називним і в загальному понятті війська, переходячи іноді в кастову чи й у племінну назву.

Прямим прикладом може служити історична назва українців “*рус, русин*”, що досі не розшифрована, хоч її суть з первовови аріїв збережена в санскриті й

означає “вбивати, раними” (обов’язок членів воїнської каст), а також відображає людські якості – *гнів, лють, ярість* шаленство. Усе це підкреслює фізичну силу та духовну енергію, а походження слова ховається в тисячоліттях відичного шанування сонцебога-покровителя воїнів Ра (приналежність йому в різних відмінках і формах творять “*ру, ро, ар, ур*”). Це слово спливає повсюди в Європі й різних місцях Азії, Північної Африки, де арії воювали чи вели мирне життя. Невідомо коли “*рус*” утратив своє воїнське розуміння, але відомо в яких місцях його замінили інші (*пал, кишатрій, сікх, козар, ббяр, козак, колій, косинер*), відображаючи як професійну приналежність так і тип зброї. Прослідковується спадкоємність визначених у санскриті значень “*рус*”, що з фахової специфіки перейшло в племінну назву для частини його носіїв. Це почалося з часів, коли теократія поволі втрачала владу і державне управління переходило в руки воїнських станів\каст. Звідси природно постає організація держави *Русь* на Дніпрі племенем палів, котрі в літописах подаються і як поляни, і як руси\русини. Руси змінили полян (пал\ян) в розумінні племінної назви, зумовивши вакуум кланової назви професійних воїнів. Так виникла потреба нового кастового терміну для імперії, величезна територія якої творила самотність окремих регіонів. Ним могло стати пряможачне “ббяр”, яке в процесі конкуренції спревальювало над кельтським “шляхта” [slacc – меч, slachta – вдарений (під час ініціації посвячуваного в рицарі ударили плазом меча по плечу)] і утвердилось в центрі-заході Русі й колонізованій півночі, в той час як на півдні-сході історичні перипетії вивищили іншу форму – *козак*. Бояри склали вершину воїнської ієрархії та керівну адміністрацію Галицького Руського королівства. Тому з часом паралелізм різних назв з однотипним значенням постає уже між *русами* й *козаками*. Від русичів козаки перебрали культові закони і правила, внутрішні станові устої й традиції.

Яке ж значення лягло в основу слова і поняття “*козак*”? Походження терміну впливає з дериватів первомови *коз\каз-кос\кас-кес\кіс*, що в різних варіантах означають “рубати, різати, колоти; бити”, а також “дерти (шкіру), шкребти, чесати (вовну, волосся)”. З іменниковими закінченнями -а(-я), -ка (-ик) вони творять адекватні назви зброї-інструментів (*коса, каса, кеса\р, кіска, коза, козик, каза*), а з суфісами -ак, -ар, -ер, -ач, -ич – варіанти їх професійних носіїв (*косар, косак, косинер, касар-касир, кесар\мечник-цар, козар-козак-казак*). Цей корінь з дериватами є інструментарієм для походження назв ріжучо-рубаючо-колючої зброї в індоєвропейських мовах з древніх часів. Очевидно, ще з держав артів (Аррата, Ур Арту\Урарту) і аріїв-завойовників Індії, бо саме первісне “кес” (варіанти “кос, кас”) у скороченій (тотемний варіант) формі “к\кш”, що означав у духовному плані *спрямування*, в змішаному – *загострення*, а в фізичному – *меч*, виводить санскритську назву воїнської касты “*кишатрій*”. Звідси спільна і для русичів назва військового табору “*кіш*”, а також однака як для русоукраїнців (один час) так і для адиге\черкесів з Півднкавказзя назви *чер-кас* і *чер-кес* (корінь “*чер\чар-щер\шар* – чарівний, божественний, приналежний до святої Трійці”), що збереглося у прізвиськах і назвах міст Черкаси, Черкеси,

Ча/є/рнігів, Чернівці... І якщо озброєний мечем вояк зветься *мечник*, то коли його зброєю є довгий тесак “*коз*”, відповідно й бійця іменують “*козак*”!

Для усвідомлення істини походження терміну прослідкуємо парадигму найвідоміших ріжучих інструментів з коренями *коз*\коз та пов'язані з ними форми дії. Насамперед, відома всім *коса* і уміючий нею косити *косар*. *Скісок* – це невелика чи сточена коса (в окремих регіонах ще зветься *коза*\кізка), або шматок коси для використання замість ножа чи бритви (також *косир*, *косирь*). Корінь *кос* є похідним для багатьох видів ножів: *косак* (великий ніж – нині таким шаткують капусту); *костура*\костурака (ніж для забиття тварин); *косина**кóска* (ніж з частини леза коси); *кіска* (ніж побутовий). У середні віки в Європі “*коса*” була бойовою зброєю (також в індійців і китайців до ХІХ ст), а “*косар*” – це бойові “вила” піхоти з подвійними лезами на древку і різними пружинними пристроями для бою з кіннотою; “*косарі*” – осадні ножі; “*косинери*” – назва повстанців у Польщі. Звідси похідні метафори військового і силового характеру: *кóстїти* (ляти, бити); *кóсіти* (тяти, нищити, неприязно дивитися); *косець* (розбійник, грабіжник). Окремо слід сказати про тварину “*коза*”, від якої народна етимологія виводить “*козак*”. Насправді ж це приклад звичайної контамінації – така форма утвердилася за твариною у протистоянні з первісною назвою “*цанра*” завдяки прямим (чи вигнутим подібно шаблі й косі) довгим рогам, що ростуть вверх до неба, як пера чубка птаха *пірникози*. А терміни *кос* і *ніж* взагалі творять парадигму десятків синонімів-назв квітів з довгим косовидним\шаблевидним листям, яке мають косарики (гладіолуси), костриця (вівсяниця), косатка (лепеха), трава шаблія\шавлія... Крім того, словом “*ніж*” звалися піхви шаблі (нині ми вживаємо похідні *ножни*, *ножівник*).

Подібні значення мають і суміжнокореневі форми: первинне *кіс* – ритуальна гра біля померлого в Галичині (відичний рудимент проводів загиблого воїна до покійних родичів у рай); *кістень* – бойова коротка палиця з причепленою до кінця гирею; *каска* – захисний шолом; *касарня* – житло для вояків чи приміщення для зброї та військового реманенту; *кастет* – холодна зброя; *касувати* – ліквідовувати, знищувати; *каста* – відмежована законом верства суспільства. Цікаво, що “*кесар* – шаблі володар” (цесар\цісар – цар-імператор) первісно відображає головну якість вождя у воїнських кланах, як найкращого *бóяра*\бійця-різуна, повторюючи значення інших титулів, здавалося б чужих і далеких народів: *хан* (убиваючий), *каган* (нищитель), *бей* (грізний), *бек* (відвойовуючий), *шах*\падишах (жахаючий)... У древності, коли гарантією існування людини, роду, племені й держави була воїнська сила, подібного типу “смертельні” назви й імена для постраху давалися тільки справді достойним.

Щодо прямого кореня “*коз*”, то ще на початку ХХ віку в русоукраїнців побутовало похідне *кóзик* у значенні *складаний ніжик* і як старовинна назва ножа для луплення шкіри тварин (таке саме значення має *козик* в чехів і поляків; у старопольській мові взагалі *козіца* – шабля). І основне, назву *косак**козак* мав великий довгий ніж з вигнутим однооснічним лезом, що отримав військову назву шабля і являє собою подобу леза коси (форма увігнутої коси-

зброї відома як шабля-ятаган)! Тобто, *коса-шабля* і *косак\козик*-ніж, як варіанти різновидів ріжучої зброї, зредукували в форму їх власника як зброносця – *козак* (шабленосець-вояк, що замінив мечоносця). Існували похідні від *коза\козика* фахові поняття *козár* (шкуродер), *козяр* (козолуп), а широкоживане *козár* мало призабуте нині значення піхотинця, озброєного бойовою косою. Взаємозаміни шиплячих “с\ш” і дзвінкого “з” в русоукраїнській мові природне явище, що зумовило появу назв-близнят *косак\козак*. Що “коса” і “коза” в давнину були адекватними свідчать варіанти назви інструменту-*коси* в сучасній білоруській вимові – “каса” і “каза”! А в русів-українців існують суміжні терміни в о-каючій формі – *коса́* (знаряддя праці) і *коза́* (мала\коротка коса або тип ножа\зброї). Бойове походження впливає і з поелементної розкладки терміну: *коз\ак* (великий ніж\різак) = *коз*-ніж (шабля) + *ак*-син (дитя) = шабля + син = шаблі син – тобто, шаблій\шабленосець-різун (різак, бояк, вояк). А в Реєстрі Війська Запорізького 1649 року (далі РВЗ) серед багатьох дублюючих прізвищ зафіксовано також Козик, Козинец, Козка, Козак...

Язичницький корінь і християнський цвіт – теологічний фатум історії козацтва

Назва *козак* серед воїнів-русичів утверджується в добу, коли замість важкого двосічного меча головною рубаючою зброєю стає легка і зручна односідна шабля – посестра коси (її форму відтворює шабля-ятаган). Коли уперше з'явилося письмово таке слово на Русі... Архіви, що вціліли, ще ждуть дослідників про козацтво, хоча інформаційні спроби вже були, і досить давно. Польський історик Матвій Стрийковський опублікував 1582 р німецькою мовою в Кенігсберзі дослідження “Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі Київської, московської, сіверської, волинської, подільської, підгірської, підляської...”, причому з принагідними посиланнями на багато достовірних джерел (зокрема “Хроніки руські”), втрачених у круговерті лихоліть. Описуючи боротьбу князя Ізяслава за київський великокняжий трон, він подає відомості про *козаків*, як особливу збройну силу 1143 і 1147 років: “Не міг того довершити з мадярами й поляками, а з *волинськими козаками* усе відшкодував”! Причому волинські козаки виявилися сильнішими за чужоземну підмогу, хоча, приміром, мадярським військом керував сам король Стефан. За свідченням історика були покарані 1182 р й поляки, яких князь Казимир II привів до Галича на підмогу князю Мстиславу. Тоді “*козаки волинські*”, які виступали на боці руських князів, спритно підкралися, “*звідти і звідти польські загони розірвали*”. В північно-західних окраїнах Русі промишляли “*козацькими дорогами*” литовські й жмудські князьки у 1213, 1214, 1215 і 1216 рр. Отже, як виявляється, історик свідчить про *козацькі сліди* на Берестейщині й Поліссі початку XIII ст! Такий термін фігурує і в “Таємній історії моголів” за 1240 р. Здобичництво було тоді еталоном існування членів воїнських каст, котрі

поодинокі, загонами і цілими полками наймалися на службу до того, хто платив... Тож зрозумілим є повідомлення польського історика, що 1297 р з литовським князем *шістсот козаків* воювали у Пруссії проти хрестоносців. А 1339 р литовський князь Ольгерд “за допомогою *подільських козаків* здобув Кам’янець і Червогородок та всі інші замки й фортеці на Поділлі”.

Відома у науковому світі пам’ятка половецької мови «Codex cumanicus» (писана латинським алфавітом 1303 р і зберігається у Венеції) містить, крім християнських матеріалів і фольклору, латино-персько-половецький словник, у якому фігурує термін “козак” під значеннями *вартувий (передовий, нічний і денний)*. Тобто, для степовиків *козаки* були професійні вояки, заслін постійної варти передових застав Русі. Українські вчені мають звернути особливу увагу на цей документ, адже половці були єдиними кочовиками, з котрими родичалися князі Київської Русі. Слово *козак* спливає і з документів різних державотворів Криму – за 1308 (грецький синаксар) і 1395 рр, у візантійських джерелах XIV ст, згадуються кінні козаки в уставі генуезьких колоній за 1449 р. Окремі джерела називають *козаками* збройних людей “оукраїнної служби” (охорона кордону), які давали супровід купецьким караванам на шляхах. Хроніки Московії інформують про дії козаків у Рязані 1444 р. В руських документах Волині й Поділлі (1492 і 1494 рр) під назвою *козак* розумілися вояки, котрі, крім охоронної служби, на свій страх і ризик також ішли на “уходи” й займалися купецтвом та різними промислами...

Поява нового виду зброї спричиняє назву її носія. А так як заміна мечів на шаблі йшла століттями, то варіанти назви *козак* у значенні *вояка* мали з’явитись набагато раніше нам відомих. Як відомо, у природі нічого не з’являється раптом і з нічого. І тут спливає історія з “Повісті врем’яних літ”, де старці *козарські* розуміють над отриманим з полян символом данини “від диму меч”: “*Недобра дань, княже. Ми воюєм-бо оружжям на один бік гострим, тобто шаблями, а сих оружжя на два боки гостре, тобто мечі. Сії будуть збирати із нас дань, ще й з інших країв!*” Отже, *козари* воювали шаблями (як і *козаки*). Ми ж ігноруємо їх через спотворення назви на *хозар*, хоча в руських документах цих людей пишуть “*козар*”. Також пропускаємо мимо уваги явище, поширене протягом усього існування автономії Гетьманату XVII-XVIII віків – теорії “*руського козаризму*”. Становлення козацтва як еліти-шляхти Русі в XVI ст базувалося на засадах сарматської історії народу. А на XVII ст утверджується роль козацтва як оборонця православ’я, підсилюючи енергію національної ідеї. Проте, з початком Рускої революції 1648 р для створення держави бракувало дуже важливого тоді компоненту – спадкоємного правителя. До Люблінської унії 1569 р нащадки князів Русі у значній мірі окатоличились і полонізувались, а з появою єзуїтів у православних родах дивним чином за короткий час вимерли молоді княжичі. Народний бунт не давав змоги швидко легітимізувати й поставити свого православного князя главою держави. Ментально-психологічний рівень народу вже викристалізувався в ідею “козацької нації”, тож постала потреба доказати її історичну тяглість. Бо еліта козацької шляхти

опинилася перед потребою протистояти натиску московської церковної теорії “всеруського єднання” на основі спільності релігій, походження й легітимних спадкоємців-царів. Так почала вироблятися версія “*руського козаризму*”, головними постулатами якої були: 1) Козарська держава і її кагани існували давніше Київській Русі з князями; 2) християнство в Козарській державі прийняте було каганами від “Константинопольського Апостольського престолу” раніше князя Володимира. Цим утверджувалося головне ідеологічне значення версії – Русь має право на власну державність, а руска Церква є автокефальною. Активно козарська теорія почала розвиватись після підпорядкування Москві 1686 р Київської митрополії і нещасливої Полтавської битви 1709 р. Її концепції в різних формах викладені в таких історичних творах як “Літопис” Г.Грабянки і “Конституція” П.Орлика за 1710 р, “Літопис” С.Величка 1720 р, “Разговор Великороссіи з Малоросією” С.Дівовича 1762 р. А в “Історії русів” (кінець XVIII ст) невідомий автор пише, що *козари* – це одвічна служива верства Русі, яку утримували інші стани, і що “*козарів у козаків*” перейменував візантійський імператор Константин Мономах (правив 1042-55). Як же узгоджуються їхні виклади з реальністю?

Козари, як військові загони нападників, відомі у вірменських хроніках ще з IV ст. У VII–X віках мали свою державу Козарія, що в часи розквіту простягалася від Ра\Волги й Дону до Закавказзя. Сучасники описують їх як різноплемінний люд, що об’єднувався лише на час війн. Жили відокремленими родами і мали різні риси – були біляві, русяві, чорняві (навіть кучеряві вірменіди). Арабські й перські сучасники свідчать, що їхню столицю Ітіль в гирлі Ра\Волги населяли у великій кількості руси, а розмовляли козари і по-руськи, і по-слов’янськи, і кастовим суржиком військово-торговельного люду. Провідна верхівка у VIII ст кілька разів міняла відичні вірування предків на мусульманство й іудаїзм, що спричинило розбрат і упадок держави, яку 965 р добив київський князь Святослав. Все це підтверджує що *козари* (як і *козаки*) не племінна назва, а становий чи професійний термін. Бо й постає він як тотожний варіант пізнішої назви воїнського клану русичів: козар-козак (коз\ніж + ак\ар-син\дитя\приналежність) = козак (ножак-шабляк), козар (ножар-шабляр). І чи не спільним у бярів-козарів з великої ріки Ра і їх сусідів вояків-козаків з великої ріки Дніпра була назва приміщення для розсильної служби “коза” (використовувалось і як буцегарня для порушників закону вживання зброї). Бо термін *козарня* вживали руси-українці до I-ї світової війни і як приміщення для розсильних козаків, і як військова казарма. А різниця між *козак* і *козар* формальна – як між бояк\вояк і бяр, косак і косар, зубар і зубак, клепак і клепар (вояки озброєні клевцем), ганчак\кончак і ганчар\кончар (гранчастий довгий меч), ножар і ножак. Відмінність лише в трансформації закінчень -ак\ар, що з часом втратили поняттєву різницю фахового ранжиру – як між мастак (вища якість) і ма\й\стер (загальна ознака). Наслідком єдності понять виступають уживані ще на межі XIX-XX віків, і представлені в тодішніх словниках форми *козур* і *козуря* в значенні *козачисько* і *козачок*.

Козари остаточно зникають з історії в XII ст, і тоді ж виринають козаки на суміжній території Русі. Очевидно, частина козарів розчинилися серед русів, які зберегли їх ідентифікацію у прізвищах. Приміром, тільки у Реєстрі Війська Запорозького зафіксовано значну кількість прізвищ з основами *козак* і *козар*: Козак, Козакевич, Козаків, Козацький, Козач, Козаченко, Козачок, Козар, Козаревич, Козарезко, Козарецкий, Козарик, Козариненко, Козоренко. Є й Кобган (з похідним Коганенко), що в козарів означало “цар” (так титулувалися й перші князі Русі). Ще одне підтвердження єдності значень цих дериватів заховане... серед грибів. У різних регіонах Русі-України назви *козак*/*козар* мають боровик, дубовик, піддубник, маслюк, підберезник. І якщо в Карпатах “козарі” – це вид їстівних грибів, то на Поділлі “козар” звать гриб-синяк. Також “козар” звать в окремих регіонах опеньок. Назву “козак” мають різні види грибів у болгар, сербів, хорватів, чехів, поляків та інших слов’ян. І тут пригадується факт, що вояки-арії пили відвар з отруйних грибів-мухоморів, щоб увійти в транс галюцинацій. Все це свідчить, що прогалини часу між козарами і козаками насправді не було, а варіанти назв ніби відображають перехід з нижчої якості у вищу. Бо термін “*козар*” навіть входить у слово *козарлюга* – одне з вищих понять воїнської доблесті (подібно козачисько, козацюра, козачище).

Але виникає питання – чому у ранніх літописах Русі не стрічаємо слова *козак*, котре з XV ст так органічно вписується в соціально-історичний устрій держави? І чому в часи XIX-XX століть історики московіцької та совєцької імперій так ретельно й наполегливо переписували *козарів* на *козарів* (як також *сколотів/скитів* на *скіфів*)?

Щодо першого питання, то треба в’ясувати, де ділися архіви, у яких зберігалися сувої древніх письмен. Як відомо, для інкорпорації Русі в Московське царство, останнє 1721 р було перейменоване у “Всеросійське государство”. Для написання його “історії” з Русі у Москву вивозили всі архіви (а перед тим організували пожегу у книгосховищі Києво-Печерської лаври). Але реальним написанням “історії” зайнялась уже цариця Катерина II (1762-96). Європейськи освічена жінка виявила з архівів, що історія Московії тримається на билинній міфології і починається з Орди, а вона і в думці не припускала, що може опинитися в ряду з монголо-тюрками. Тож відібравши 1783 р у турків Крим, вона повеліла знищити ханські архіви в Бахчисараї з документальними свідченнями 227-річної підлеглості московських князів кипчакам Солгатської орди. Заразом були спалені унікальні писання різних державотворень Криму домонгольського періоду, починаючи з Сузької Русі (≈1700 р до н.е. за “Велесовою Книгою”) й Боспорського царства, а також грецької, римської, готської, татської, караїмської культур. Як свідчать офіцери-іноземці тієї кампанії, варварськи руйнувались також античні споруди давніх тисячоліть – залишки величних храмів дивної краси. Тоді ж цариця створила спеціальну комісію для написання історії Росії, завершеної 1792 р. Якщо в ній історія Київської Русі викладалась у сув’язі літописів, то історія землі Залісянської (Суздальщина-Московія) була на Заході невідома, тому події й дати там

підтасовані й переписані начисто. Як свідчить у щоденнику один з членів комісії Храповицький О.В., родовід великих князів Московії підтасовувала сама государиня... Тоді ж десь пропали(?) оригінали документів, зібрані у XVIII ст багатьма експедиціями в Поволжі й Сибіру, бо першоджерел не фіксували для обману несвідущих. Так і в Совецькiм Союзi практикували підпали архiвiв Русі-України – вiдоме знищення фондiв україністики у сховищах бiблiотеки Київського унiверситету 1973 р, експонатiв Харківського музею історії в 1930-х. Ось чому в Україні так мало збереглося древнiх рукописiв та хронiк – все загрибала Москва для потреб фальсифікацій своєї й чужої історії.

Що ж до проявiв раннього козацтва, то це делікатна тема, що постала на теренах Русі Київської у часи боротьби християнства з язичництвом X-XIV ст. Цей процес не був мирним з самого початку, коли після хрещення киян 988 р було замордовано в урочищі за Звiринцем 500 волхвiв. Там перiодично чулися мiстичнi тужiння голосiв загиблих і лiс назвали Голосіївським, а кияни близько не селилися. Скарги владик Церкви на те, що в рiзних рiгiонах імперії люд тримається давнiх вірувань, вiдомі навіть у XIV ст. І йдеться не про Новгород чи Рязанське, Володимиро-Суздальське князівства, де невігластво гальмувало розвiй християнства. Як уже згадувалось, один з Подільських полкiв русичiв у Грюнвальдській битві 1410 р йшов під прапором з зображенням променистого Сонцебога. І перше християнське ім'я (Василь) у Києво-Печерському патерику з'являється лише на межі XIV-XV ст, а останнє язичницьке жертвоприношення чорного бика на Русі зафіксовано 1520 р. Замовчування негативних елементiв – це вагомий фактор боротьби. Імовірно, що козацтво на перших порах було стороною протиставною Церкві, тому вiдомі нам лiтописи, що писалися в храмах, про них волiли не згадувати. Цивільні (типу “Руських хронiк”, на які посилався Стрийковський М.О.) з багатьох причин до нас не дійшли, а язичницькi пам'ятки “*руських письмен*” після хрещення Русі були винищені.

Але в документах XI-XIII ст згадуються “*бродники*” і “*берладники*”, які озброєними загонами промишляли у степах від Подоння до Дунаю. Останні зветься від галицького князя-ізгоя Івана Берладника, який зібрав дружину і створив у Подунав'ї свій удiл з центром у м.Берладь (нині в Румунії). Є опис взяття берладниками 1160 р міста Олешня в гирлі Дніпра і вигнання їх раттю київського князя Ростислава Мстиславича. Більш вiдома діяльність *бродників*, назву яких дослідники пов'язують з річковими бродами від Пруту до Дону, де вони держали перевози. У листах папи римського Григорія 1227 р і мадярського короля Бели IV 1254 р згадується у Причорномор'ї зі своїм урядом і військом держава *Бродинія*. Також у XII ст про неї свідчить візантійський історик Микита Хоніат, говорячи про вихідцiв “*із Бордони, котрі зневажають смерть, парость русичiв, які підтримали болгар проти Візантії*”. Вiдомі бродники як учасники Липецької битви 1216 р. А на Калці 1223 р саме воевода бродників Плоскиня приходить від монголів до русичiв з пропозицією скласти зброю в обмін на свободу. У праці “Подорож до Східних країн в милосердне лiто 1253” посол французького короля Вільгельм де Рубрук пише: “*Досягли великої річки*

Дону... В тому місці, де ми прибули до берега, Батий і Сартак наказали облаштувати поселення Русичів, котрі переправляють човнами послів та купців... (І) мають пільгу від Батия, бо не мають інших обов'язків, окрім перевозити їдучих туди та назад". Отже, бродники виступають як супротивники князям та їх дружині. Чому? Очевидно, ворожість на релігійному ґрунті!?. До часу хрещення у дружинах руських князів мирно уживалися і язичники, і християни. Після 988 року вояків-язичників Церква трактувала ворогами. Хто охрестився – той у князя лишився. Хто тримався віри предків – мусів іти геть. Але і вояки-християни, і вояки-язичники мали одну вітчизну – Русь. Тож загони останніх ішли на окраїнні землі, де влада князя була номінальною, творили свою владу і служити ставали насамперед до тих, хто не притісняв їхню віру. Тому бачимо їх підкорувачами християнської Олешні, союзниками монголів на Калці й Дону, і, вже під назвою *козаків*, дружинниками литовських князів (приміром Гедимін, що писався “король Литовський і Руський”, після смерті був спалений за язичницьким обрядом у 1341 р, так само як і його син – удільний князь Кейстут – у 1382 р). І може недаром польський історик, християнин Ян Длугош в оповіді про наскоки бусурман на Литву, Волинь і Київщину 1466 р згадує козаків як “здобичників і вигнанців”...

Отже, з логіки фактів випливає, що первісні козаки були в Київській Русі окремим військовим утвором, паралельним військовій дружині князів. Потреба в мобільності та швидкості дій зумовили зміну екіпіровки – замість важких мечів княжих дружинників головною зброєю вояків стала легка *коза\шабля*, що спричинило й усталення похідної назви (не виключено, що до цього приклалися й частина русів з розбитої Козарії, котрі зберегли відичні вірування) – *козак*. Окултні знання, відичні традиції й символи, що базувалися на вірі предків і досконалім військовим умінні, дозволили їм проіснувати самостійно після хрещення Русі аж до XIII ст. XIV-XV віки були перехідними – езотеричні таїни свого воєнного мистецтва їм довелося поєднувати з християнським віровченням. Так склався симбіоз язичницьких основ буття з наверхнім християнською духовністю, що відображають і особливі “козацькі хрести” на могилах давніх кладовищ запорожців. Вони мають чітку симетричну форму з розширенням до кінців усіх сторін, перехрестя обрамлено колом або крúгом – символом Сонця! Як не дивно, але подібне стилізоване *коло* можна бачити й нині на хрестах багатьох храмів міст і сіл Русі-України!..

Січ Запорозька – військовий орден слов'янства.

Січ Запорозька постала у процесі змагань з різноманітними нападниками, перетворившись на могутній орден захисту ідеології Церкви, прийнятої 988 р Великим князем Русі рівноапостольним Володимиром Святославовичем. На кінець XV ст *козацтво* сформувалося уже як соціальний клан з військовими законами і правилами поведінки. Його християнізація відкрила можливості до визнання

панівними структурами держави і повернення давніх привілеїв дружинників, традиції яких воно вже почало проявляти – 1492 р вдалиий похід на море, 1494 р – знищення м.Очаків, 1499 – похід у Крим. Проте, хоч козаки, як військова формація, були шляхтою de-fakto, титуловані бояри не спішили визнати їх de-jure. Це спричиняло криваві потистояння, зокрема повстання Мухи в Галичині 1490-92 рр. Але обставини вимагали поєднання козаків, як військової дружини, і князів-панства як воєначальників. Першими такими вождями з еліти були Предслав Лянцкоронський (походи 1512-28 рр), Остап Дашкович (походи 1528-33), Венжик Хмельницький (1534). Особливо постарався у справі організації козацтва князь Д.І.Вишневецький (оспіваний в народних піснях Байда). Невгамовний вояка, для ефективнішої боротьби з ворогами він закрив на острові Хортиця перші дві відомі нам фортеці Січі 1554-55. Так під керівництвом нащадків руської еліти викристалізувався потужний і єдиний серед усього слов'янського світу православний військовий орден (на подоби католицьким орденам тевтонців чи тамплієрів), славнозвісна організація – військо Січ Запорозька. З його надр сформувалась і офіційна структура – городове або реєстрове козацтво, яке становило залоги в містах-фортецях Канів, Черкаси, Вінниця, Хмельник, Брацлав, Бар... Козацькі подвиги по заслугах оцінювали в Литовсько-Руській і Польській державах. Року 1576 перші 6000 козаків офіційно отримали документи шляхетства, а 1590 р сейм Речі Посполитої прийняв “Порядок щодо козаків і Русі”, за яким усі реєстровці отримували права військової еліти. На кінець століття козаки прославилися як звитягами під орудою Богдана Ружинського і богатира Івана Підкови, так і повстаннями проти утисків православної Церкви (руської віри) і обмеження своїх свобод – гетьмани Криштоф Косинський і Северин Наливайко.

З початку XVII століття козаки-русичі вражають світ своїми походами в Туреччину і Крим, проти Московії. Особливої сили набуло козацтво за гетьмана Петра Сагайдачного – саме їх участь вирішила справу захоплення поляками Москви 1618 р і протистояння з турками під Хотином 1621 р. Відроджуючи державні традиції Русі, запорожці відіграли головну роль у силовому протиборстві з Річчю Посполитою і встановленні козацької держави Гетьманат XVII–XVIII віків. У ній козацтво було привілейованим станом, старшина – провідною елітою, а військовий устрій став основою державної організації (з територіальним поділом на полки і сотні). Великою повагою при козацтві користувались духівники, як відгомін древніх відичних традицій, внаслідок яких серед них ніколи не могла бути присутньою жінка. Як свідчить дослідник Д.І. Яворницький, для прийому до війська існувало п'ять правил: бути вільним і нежонатим, розмовляти козацькою (руською/українською) мовою, присягнути на вірність правителю (якому служили козаки), сповідати православ'я, пройти відповідне навчання. У козаки посвячували тих, які відбули сім років науки в Запорозжжі. Вчитись військової справи приїжджали представники аристократії з різних країн Європи.

Козаки завжди виокремлювали свою соціальну вищість, тому поряд з організованим 1648 р гетьманом Б.Хмельницьким “Військом Запорозьким”, у

Гетьманській державі паралельно існувало Військо Запорозьке Низове – регулярна армія козацької республіки. Спираючись на нього, гетьман Іван Виговський формально домігся 1659 р відновлення Великого Руського Князівства, як федеративної складової з Польщею і Литвою – титул *Великого князя Русі* носили після нього всі гетьмани аж до Івана Мазепи включно.

РЕЄСТР ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО 1649 р.

Суть і причина появи.

Масштабні війни з сусідніми народами, грандіозні міжконфесійні міжусобиці та соціальні конфлікти сприяли напливу до Запорозжя великої кількості відважного люду. Це зумовило складання локальних і офіційних реєстрів, відомих з початку XVI ст. А зміцнення соціального стану козацтва, як воїнської касты, донесли до нас реєстри XVII-XVIII віків з десятками тисяч прізвищ. Найбільш відомим і цінним для наукових досліджень являється Реєстр Війська Запорозького 1649 р, складений згідно Зборівської угоди (після розгрому гетьманом Богданом Хмельницьким 6 серпня 1649 р польської армії на чолі з королем), кількістю в 40475 чоловік. І хоча РВЗ фактично не являється запорозьким, а є списком козаків армії гетьмана, які активно виявили себе на першому етапі війни з Річчю Посполитою, треба зважати, що початок і основу цього війська склали саме вояки Запорозької Січі. В реєстр записали заслужених козаків і членів родин, діяння яких були давно відомі й пов'язані з Запорозжям. Тому можемо їх вільно співставляти чи ідентифікувати як одне й те ж – суттєвих відхилень тут у принципі бути не може...

Козацькі списки являються дорогоцінними для дослідження й вивчення також як джерело інформації про духовний і матеріальний спосіб життя предків русів часів відичної релігії стосовно мови й діалектології, етнографії і фольклору, власне історії наших пращурів та їх взаємин з сусідами. Як твердять видавці РВЗ 1995 р, там у прізвищевих назвах вояків зафіксовано не лише індивідуальні, а й родові прізвиська, що *“могли виникнути в сиву давнину”*. Адже прізвища відображають багато назв і символів первісних відичних часів – А, Аз, Бог, Бас, Бик, Гал, Гук, Дід, Дум, Єно, Жар, Кий, Ко, Кут, Лой, Мир, Міт, Пас, Піх, Раз, Рай, Ріг, Сех, Тур, Ул, Хай, Цар, Цис, Чуй, Чук, Шум, Щур, Яс... Також у РВЗ бачим імена дохристиянської Русі, що нині сприймаються виключно як прізвища – Богун, Гурин, Гора, Дунай, Жадан, Ждан, Зозула, Зубко, Квітка, Криско, Курило, Куц, Лашко, Логвин, Малик, Махно, Мац, Мороз, Нечай, Пан, Панко, Позняк, Продан, Радко, Роля, Сай, Сак, Собко, Сулима, Супрун, Тишко, Фесун, Фурс, Хурс, Чучук, Штепа, Юхно, Ярош... Пізнішу групу в реєстрах складають прізвища-патроніми, утворені від власних імен батьків (Андрієвич, Стоянович, Хомич) та від місця проживання – Волинець, Донець, Мозиранин, Поліщук, Галицький, Басараб. Чимало

прикметникового походження – Білий, Кучерявий, Високий, Лютий. Багато характеризують ремесла – Бондар, Гончар, Коваль, Тесля, Швець. Фігурують назви тварин і рослин – Лев, Ведмідь, Орел, Сокіл, Дуб, Ясен, Бурак, Бульба. Частина походить від їжі та назв страв – Борщ, Хлібко, Колач, Ковбаска, Солонинка; від знарядь праці та домашніх речей – Барило, Коса, Леміш, Швайка. Є ўтвори, відображаючі прикмети інородних типажів чи перебування в інших країнах – Грек, Лях, Москаль, Німець, Сербин, Чех, Швед. Деякі вказують на стани і майнову нерівність – Король, Цар, Князь, Восвода, Багач, Бідний, Кріпак. Виділяються такі, що характеризують інтелект чи освіченість – Мудрий, Писар, Розумник, Хитрий. Група прізвищ на “-ко, -енко” (давнє значення – “дитя, син”) свідчить про спадкоємність їх носіїв (Розуменко, Коваленко, Корженко) і мають велику перевагу над іншими формами. Так у списку Київського полку вони становлять 60% від усього складу. У граматичному рзбрізі прізвища русів (українців) творилися з усіх частин мови, а найбільше від іменників, прикметників та дієслів, чимало від числівників.

Розвій культури Русі часів козацтва базувався на християнських ідеях православ'я, яке в боротьбі з католицизмом вистояло саме завдяки цій військовій формації. На початок XVI ст козаки в Подніпров'ї уже являли соціальний стан. Подібно європейським рицарям тамплієрів чи тевтонців, *на півдні Русі тоді організувався єдиний серед усього слов'янського світу військовий орден – Січ Запорозька*. З визначеними кордонами й митницями, виборним урядом і законами, що базувалися на древніх правилах воїнських кланів аріїв і відповідали потребам воєнного стану. Несучи традиції звияг русичів, козаки в середині XVII ст відновили державність на частині території у вигляді *Русі Гетьманської*. Як окрема станова каста суспільства козацтво розвивалося до 20-х років XX ст, а ми маєм за XVI-XIX віки численні списки козацьких реєстрів з тодішніми прізвищами, що дає змогу прослідкувати принципи їх формотворення, коли поява нових чи оригінальних символів фактично припинилася.

Аналіз видань Реєстру Війська Запорозького 1649 р.

З часу появи рукопису “Реєстру Війська Запорозького 1649 року”, з'явилося лише дві окремі його публікації. Перший раз пам'ятку видав 1875 р визначний учений-славіст, історик, етнограф, професор Бодянський О.М. Вдруге документ побачив світ уже в незалежній Україні 1995 року – як видання Національної Академії наук України (далі НАНУ).

Колектив НАНУ детально проаналізував виданий Осипом Бодянським РВЗ, тож додати щось в цьому плані можна небагато. Лише підкреслити, що документ являє собою унікальну пам'ятку історії та культури русів/українців середини XVII ст і є надзвичайно важливим джерелом з історії козацтва й нашої державності. Помилки й упущення видання 1875 р були виправлені (якщо не

рахувати коректорських) згідно з оригіналом знайденого у Варшаві рукопису РВЗ, який поки-що перебуває за межами України, але наявний у фотомеханічному вигляді. Дуже бажано у всіх майбутніх виданнях реєстру подавати “Передмову” самого Бодяньського О.М., де описано перипетії його з’яви і виходу в світ. Там автор висловлює цікаві думки про важливість цього документа для козацтва і всього українського народу: *“Як справжній урядовий документ для багатьох українських дворянських родин, особливо лівого берега Дніпра, і безлічі козацьких, яких предки знаходяться в сих Реєстрах, чи як ті, що урядові посади обіймали, чи ж просто як козаки, що в ту пору давало останнім права, однакові з шляхтою; та й багато хто з простого народу (посполитих) також знайдуть тут своїх козацьких предків, нащадки яких із плином часу, через різні несприятливі для них умови і, навіть, часто не дбаючи по свої права, втратили те пізніше”*.

Видавши Реєстр, колектив НАНУ зробив надзвичайно важливу справу, особливо для транслітерації кириличного рукопису і збереження тодішнього правопису, що базувався на засадах староболгарської (церковнослов’янської) мови. Узгодження його з правилами сучасної української мови зроблено так, що це видання зберегло зовнішнє тло тодішньої морфології (чужої і почасти незграбної) імен і прізвищ, але не втратило відчуття внутрішнього духовного фону мови русів-козаків. Так було вирішено основне завдання авторів – наблизити прізвищеві назви з Реєстру до мовного контексту його доби. Завдяки цьому було повністю збережено структуру, що на той час відображала історичний процес творення прізвищ русоукраїнців. Бо, як пише один з укладачів Р.І.Осташ, тодішні прізвищеві назви сучасний читач може розшифрувати хіба тільки з допомогою спеціальної філологічної, історичної або етнографічної літератури: *“В основу деяких прізвищевих назв лягли колишні апелятиви (загальні назви), що або вийшли з ужитку, або функціонують у сучасній мові як застарілі, історичні чи діалектні слова. Первісно це колишні прізвиська, а деякі з них колись були й іменами-прізвищами”*.

Можна припускати, що у Реєстрі цей процес відображений ще з відичних часів. Так на сторінці 84 в одній з сотень Черкаського полку подані козаки *Савка А* і *Миско Аз*. Що “А” не являється скороченим поняттям “атаман” свідчить на тій же сторінці прізвище *“Глейка Бут А.”*, де літера “А.” (з крапкою) означає “атаман” (сотенний). В одній сотні не буває двох отаманів, і автори видання зробили дуже правильно, залишивши *“Савку А”* без дописок і правок. Звукослово й літера “А” першомови аріїв являє табуйовану назву і графічний символ Бога. У Священних Відах (книга Бгават-Гіта) Верховний Творець в образі аватара Крішни так починає представляти себе: *“З усіх літер я – буква А...”*. Назва першої літери санскритської абетки *“А-каара”* трактується як *“Божого Духа сьєво-джерело”*. Подібне відичне значення й літери *“Аз”*. Цей архаїзм русоукраїнською мовою трактувався як Бог і початок життя. І *“А”*, і *“Аз”* у числовому відповіднику букв мають значення “1”, тобто перший-головний, а в магії буква характеризується рисою *владність*. Треба сказати, що у РВЗ були

козаки й на прізвище “Бог” з багатьма похідними, а також деривати від “господь” (Господенко, Господенський)...

Взагалі тоді процес прізвищтворення йшов різними шляхами. Деякі з них лишили тільки рідкісні зразки, інші пропали без сліду, а деякі й нині не мають чіткого правописання. Приміром, посесивна форма відобразила такі приклади як Іванец *Хмелницького*, Борис *Горкавого*, Васко *Бубонистого*, Кузма *Мокиського* – нині вони велика рідкість. Складна справа з прізвищами типу Білий+шинкар, Печений+рак, Полик+ратуша, Рись+чумак, Сирота+добрий, Швець+нудний, де кожен член має окреме значення. Їх небагато, але вони функціонують досі. А ми не маєм єдиної форми їх викладу на письмі – чи окремо, чи з дефісом, чи разом. Безумовно, на відміну від дво- чи багаточленних імен, і виходячи з правил єдиності прізвищевих назв, такі слід писати одним словом (крім складених з окремих усталених прізвищ типу Бантиш-Каменський, Гулак-Артемівський). Зафіксовані в Реєстрі й приклади зникаючих вже тоді формотворів – Федор Олшанская, Васко Жуковская, Семен Дядина – з неприїманим розмовній мові русів письмовим староболгарським закінченням *-ая* в жіночому роді. Або описові іменування – Савка з Білковец, Леско Гребина з Яхновки, Матяш з Устя, Дахно з Лесяків, Іля з Мотовиловки... Вони відповідають європейським формам титулування шляхти, як французькі Кретъен де Труа, Оноре де Бальзак, в яких вставка “де” означає “з, із” (звідкись). Тобто, “Кретъен з селища Труа”, “Оноре з місцевості Бальзак”. Тут для русоукраїнської мови навіть не треба перекладу, лише додати прислівник “там”, що вказує на місце походження особи і все стає зрозумілим – “Кретъен тамде Труа”, “Оноре тамде Бальзак”. Так холмський князь, родоначальник “Острозьких” Данило Дмитрович (праправнук короля Русі Данила Галицького), уперше задокументований 1340 р як “Daniel de Ostrow” (Данило з Острога). Подані в Реєстрі описові іменування відповідали нашим прізвищевим закінченням *-ский* (*-ський*, *-цький*). Додаючи їх до назв міст чи сіл зі своїм маєтком, магнати творили родові прізвища, увічнюючи таким чином своє право на ту землю. Наслідуючи князів і панів, дрібні землевласники з козаків-шляхтичів подібним способом намагались облагородити й себе. І прізвища з такими суфіксами є одним із місцевих засобів виокремлення членів елітного стану воїнів із народного загалу, згідно європейських традицій.

Щодо помилок у виданні РВЗ у Києві 1995 року, то беручи його в руки треба не забувати, що робилось воно у часи, коли Україна тільки-но вислизнула з лабет Московії-Россії і стала на самостійний шлях. Стереотипи совєцької брехні й пропаганди типу “славянсько-єдинства” чи “барьби за мір” ще міцно тримались у головах обивателів, а брак інформатики, зокрема історичної правди ще належало довго компенсувати навіть ученим мужам. Вочевидь, саме з тої причини нам сьогодні легко вказувати на недоречності 20-річної давнини.

В замітці від упорядників цілий абзац приділено картосхемам, залученим до “Передмови”. Але при першому погляді на них впадає у вічі невідповідність назв. У 3 картах, що відображають період війни козаків з Річчю Посполитою

1648-54 рр, тричі втулено назву “російська держава” (на мапі німецької історички – “russland”) на території, де вже кілька століть борсався захланний Московський улус\князівство (з кінця XVI ст – царство). Що примітно, на жодній з них не указані назва і землі Запорозької Січі (в німецької історички це “wildes feld” – Дике поле, а в Р.І.Осташа її взагалі не існує...). Представлена там картосхема Зборівської битви скопійована з УРЕ (Київ, т.4, 1979 р) без ніяких правок совецької історіографії. Так посполите рушення короля Я.Казимира з 13000 людей названо “польсько-шляхетська армія”, а вояків Богдана Хмельницького – “селянсько-козацьке військо”. Тут констатуем інертність авторів, які пішли в руслі традиції московитів нівелювати, принижувати і спотворувати все, що стосується історії та слави Русі-України. Але вчені мужі НАНУ мали б знати, що збройні формації козацтва в силу тодішніх соціальних розмежувань являлися членами воїнського стану і представляли собою шляхту вищого чи нижчого рангу, залежно від посади і земельних володінь. Намагання католицької польської влади не визнавати за козаками їх реальний статус постійно призводили до конфліктів та повстань і закінчилися війною 1648-54 рр з усамостійненням Русі-України. І саме тому Б.Хмельницький після Корсунської перемоги в травні 1648 р в універсалі до руського народу, з закликом вступати до його війська, обіцяв усім добровольцям козацьке звання, а отже шляхетство. Зборівська битва сталася влітку 1649 р, тому під гетьманом було вже не “селянсько-козацьке” (зверніть увагу, “селянське” чомусь на першому місці – ось як “чорт ховається в дрібниціях”) військо, а таке ж шляхетське, як і в поляків.

Щодо помилок правопису, то на першій сторінці “Передмови” у слові “льготн” літера “h” перевернута вверх ногами. Підмічено відсутність в “Індексі власних особових імен” таких як *Вайна* (Товмач), *Івас* (Момутченко), *Кать* (Куст), *Тасюк* (Ушивенко), *Андрюшиок* (Галакалечко – ст.185), *Федос* (Пакієнко – ст.171), *Якко* (Глібко – ст.178), *Кресяк* (Гриценко – ст.395) і *Васско* (Добродієнко) хоча суміжні “*Креско*” і “*Вассил*” є. Також упущені імена *Угрин*, *Фадина*, *Тумата* (Штепич – ст.261), хоча є основне “*Тума*” і похідне “*Тумко*”... У замітці “До походження прізвищевих назв” кілька разів порушено буквенний порядок у блоках деяких літер – Очеретенский поставлено перед Отрохимович, Пуздра попало між Поладка і Половець; вкрався подвійний повтор прізвища Солошенко; у прізвищі Батюта друга буква “т” записана як “г”, що робить пояснення терміну зовсім недоречним. Є й розбіжності – так у додатку “Ідентифікація особи в Реєстрі” засвідчена прізвищева назва “Паско з Троцького Села”, а в РВЗ воно подається як “Паско Строцького Села” (ст.180). У цьому ж додатку з прізвищевої назви “Кутурженского” випала літера “с” (в РВЗ правильно подається двічі на стор.57). Ми знаєм, що цифри, якими користується світ, є індійськими, але європейці нібито перебрали їх у арабів і нині зуть “арабськими”. Все-таки краще повернути історичну справедливість і називати речі своїми іменами, ніж фальшивити, як на сторінках 17 і 513.

Вчитися на своїх помилках іноді обходиться дуже дорого, тому нам треба бути мудрими і вчитися на чужих.

“Реєстр Війська Запорозького 1649” в рамках даного алфавітного покажчика прізвищ і сучасної транслітерації.

В поясненнях до видання Реєстру упорядники двічі повідомляли, що готують до друку факсимільне відтворення оригіналу та алфавітний покажчик. Проте з невідомих причин вони досі не появились, а ситуація в суспільстві, разом з політичними обставинами, вимагає нині відновлення бойового духу нашого народу і зміцнення національної єдності. Алфавітний список козаків далекого 1649 р дасть прямиий і легкий доступ усім бажаючим переглянути прізвища і, можливо, знайти своє серед товариства славних витязів землі Русі-України в армії видатного полководця і державного діяча Б.Хмельницького. Їх це порадує і багатьом дасть моральний стимул розуміння своєї ідентичності та причетності до подій тих героїчних часів, гордості за приналежність до славної нації русів-українців. Крім того, він може стати посібником для дослідників історії, лінгвістів, краєзнавців і взагалі патріотів свого народу!

Важливим завданням представлення будь-якого старовинного тексту в сучасній графіці є його транслітерація. У виданні РВЗ за 1995 р вона зроблена дуже чітко, з дотриманням наукових вимог. Давній вітїюватий кириличний курсив відтворено сучасним друкованим шрифтом, зі збереженням усіх тодішніх літер і відтворенням граматичних особливостей, притаманних і непритаманних українській мові. Зокрема, збережено відсутні в сучасній абетці *ѡ*, *ѣ*, *ѧ*, *Ѣ*, *Ѧ*, *Ѧ*, *Ѧ*, *Ѧ*, *Ѧ*, *Ѧ* й диграф *кѡ* (в значенні *г*). Великі літери *Ѧ* та *Ѧ* подані в рядках їх малими відповідниками *ѡ* та *Ѣ*. Графічний варіант сучасної літери *Ѧ* – *и*, *Ѧ*, а пасрки на позначення звуків *Ѧ* та *Ѧ* передані за допомогою курсивного *и*.

Вникаючи в широке розмаїття прізвищевих назв та імен русичів, стає зрозумілим, які труднощі виникали перед писарями при передачі на письмі широкої і могутньої руської мови хоч і спорідненим але чужим і обмеженим церковним язичієм. Видно, як народна фонологія розпирала і проривала його форми та всідалася поверхи, а як в інших місцях її усе-таки втискали у рамки тодішніх норм. З подібною ситуацією довелося зіткнутися й при підготовці алфавітного списку, коли для уніфікації окремих прізвищ та імен доводиться покладатись на інтуїцію та довільний вибір із багатого масиву матеріалу. Бо справді, чому однотипні форми, що стоять рядом, одна біля одної, здебільшого мають якісь відмінності. Приміром, поширене ім’я Андрій у єдиній фонетичній формі має десять графічних варіантів типу *АньдрѦ*, *АндрѦи*, *АндрѦй*, *АньдрѦи* і взагалі 17 форм дериватів. Для чіткішого розуміння подаємо низку прикладів. Прізвище Василковчнко (Калдник) через рядок уже пишеться як Василковъсчнко (Пѡтро) – ст.227, Вѡрбицкий (Михайло) сусідить рядом з

Вербицький (Стецько) – ст.415, вряд шість прізвищ Володовский почергово пишуться з “ь” пред “с”, Гаидашґнко (Максим) через рядок уже пишеться майже сучасним способом Гаидашґнко (Вакула) – ст.359, різні Гаврилґнко (Павло) рядом з Гаврылґнко (Иван) – ст.269, Гоньчар (Дацко) і Гончарь (Васко) – ст.398, Голубґнко (Иван) та Голубґнка (Ярема) – ст.302, Головґнко (Сахьно) і Головґнґнко (Сахьно) – ст.324, Гриценко (Яцько) і Грыцґнко (Миско) – ст.442, Жовтогорячґнко (Юрко) і Жовтогоряцґнко (Грицко) – ст.225, Зинчґнко (Левко) і Зһнчґнко (Яков) – ст.106, Зһнґковський (Коньдрат) і Зһнґковский (Пилип) – ст.209, Іювьчґнко (Прокоп) та Іювьчґнко (Миско) – сторінки 92,112, Качорь (Тимко) і Качор (Тимько) – ст.248, Коваль (Иван) і Ковал (Трохим) – ст.91, Курыленко (Дгьмько) і Курилґнко (Васко) – ст.173, Лазчґнко (Сгьмьн) і Ласчґнко (ґгнь) – ст.141, Лучничґнко (Аньдрһй) і Лучьничґнко (Аньдрһй) – ст.142, ґбодинский (Стґпан) і ґбоденский (ґлґкса) – ст.279, Пишґнґнко (Борыс) і Пышґнґнко (Коньдрат) – ст.458, Проскурнґнко (Аньдрһй) і Проскорнґнко (Никон) – ст.386, Радчґнко (Юско) і Радчґнко (Сгьмьн) – ст.135, Святчґнко (Хома) і Сьядчґнко (Ивань) – ст.426, Сыч (Жадко) і Сич (Васко) – ст.282, Ступґнко (Леско) і Ступґнко (Тимко) – ст.205, Телючґнко (Миско) і Телючґнко (Павел) – ст.420, Телижґнко (Ярґма), Тґлґжґнко (Сгьмьн) і Тґлґжґнко (Гриць) – ст.277, Тишґнко (Савька) і Тышґнко (Данило) – ст.440, Тушґчґнко (Миско) і Тушґнко (Васил) – ст.132, Устьмґнко (Грыцько) і Устимґнко (Ивань) – ст.331, Чґрґпґнский (Васил) і Чґрґпґнський (Ярош) – ст.135, Шґвьчґнко (Грыцько) і Шґвьчґнко (Пґтро) – ст.270, Шинькар (Яско) і Шинкар (Васил) – ст.252... У цих та подібних прикладах протиставляється фон козацького говору і синтаксис церковного правопису. Особливо антагонізує своє і чуже у таких прізвищах як Ковбаса і Колбасенко, Вовк і Волк, Засядвок і Засядволчґнко...

По різному – з “ь” і без – написані прізвищеві назви Довгаль, Донець, Заець, Кисіль, Хміль, Шепіль... І якщо вони пишуться нині з м'яким знаком, то подібні їм словотвори Саврань, Шалгань – без нього (хоча Щербань, Зінковський зберегли свою подвійну форму). Уже не пишуться з “ь” такі прізвища як Борисґнко, Горбаньчґн, Улізько, Янчґнко. І навпаки, посесивні прізвища на -ий нині всі з “ь”, хоча тодішній синтаксис обходився без нього (виняток мізерний – Мудрицький, Халецький...). Так само зникли в сучасному правописі не притаманні розмовній мові закінчення на -ен – Савчґн, Малашґн, Мелничґн, Олійничґн, Самокишен, Пилипен. Реліктами нині виступають прізвища типу Качґня, Котґня, Баранґя, Соменґя, Тарасґня, Туркґня. В прізвищах з буквою “щ” трапляються диграфи – Юцґнко (Юсчґнко і Юшчґнко), Лецґнко (Лесчґнко і Лешчґнко). Вони вийшли з ужитку в українськiм правописі, але передалися в письмо білорусам (шч) і москвітам (сч). Вживання писарями різних літер для передачі звуків “і” та “и” відображено у прізвищах Мирочьґн (Грыцько) і Мһрочьґн (ґлифһр) – ст.268. Так у першому випадку, коли “і”

пишеться як “и”, то сучасне українське “и” подається кириличним “ы”. У другому випадку, коли “і” пишеться як “h”, то “и” подається уже сучасним “и”.

Взагалі, при складанні алфавітного списку козаків гостро постала проблема їх уніфікації, згідно сучасних правил української граматики. Реєстр Війська Запорозького 1649 р складався літературною мовою, сформованою в XVI ст на народній основі за правилами церковного правопису, який упорядкував у “Грамматіки славенскія правилное синтагма...” і опублікував 1619 р видатний православно-унійний дяч і філолог Мелетій Смотрицький. Цей твір мав великий вплив на розвиток писемності не лише східних слов’ян, але й частини південних а також молдаван і румунів. Але внутрішня боротьба життєвої енергії козацького буття з устоями заціпенілої схоластики, спричинила розмаїття правопису однотипних понять прізвищевих назв у РВЗ. Упорядники видання 1995 р зробили все для збереження оригінальності прізвищ, а при складанні алфавітного списку постала задача – уніфікувати їх з мінімальним відходом від правил, існуючих на середину XVII ст, і максимальним відтворенням тогочасних мовних реалій.

Ситуація ускладнена тим, що через віковий тиск московіцького державного монстра на всі духовні устої й традиції життя русів-українців, ми ще не стали повністю на шлях вільного державного й особистого розвою, зокрема й у справі кінцевої кодифікації літературних норм власного правопису. Особливо це стосується прізвищевих назв посесивного характеру з закінченнями на “-в”. У РВЗ, поряд з діалектними варіантами Котлярув, Маслав, Походяв, Стасюв, переважна більшість прізвищ цього типу мають суфікс **-ов** (**-єв**), що взято із болгарської лексики, але суперечить народним мовним традиціям Русі, де родова приналежність визначалася формами **-ів** (**-іів**). Що внутрішня боротьба життєво реального з привнесеним формальним у правописі йшла постійно, свідчать факти проявів обох форм навіть в офіційних документах. Як, приміром, у Реєстрі Війська Запорозького Низового за 1756 р, де у списку Левушківського куреня стрічаємо прізвищеві назви *Роман Данилов, Хома Михайлов* та *Іван Шерстюків, Іван Андрійв брат, Степан Хоменків родич, Яцко Бурчаків брат, Омелко Холоденків родич*, (Архів Коша Нової Запорозької Січі, стор. 108-111 – К, т.5, ЗАТ «ВІПОЛ», 2008). Кінець сумнівам правильності їх відображення поклала видана 1798 року “Енеїда” І.П.Котляревського, що виплеснула на обид цілий вулкан реалій і красот древньої мови русичів. Так з кінця XVIII ст розпочався новий етап боротьби натурального (руська мова) з тільки-но тоді штучно створеним (московіцьке наречіє). А почалося це ще з перших політичних контактів Гетьманської Русі та Московського царства, яке користувалось на той час виключно староболгарським церковним язичієм. Відомо, що прізвища послів Богдана Хмельницького на **-ович**-**євич** писарі у Москві переінакушували на **-ов**, або творили описові назви з компонентом “*син*”. Приміром, Самуїла Богдановича, якого гетьман послав до цар’я 1652 р, в московських документах постійно писали «Самойло Богданов», а ніжинський купець Корній Ананєвич у них офіційно стає «Корнюшка, Ананьин сын» (?).

З прикрістю доводиться констатувати, що цю “синтаксичну боротьбу” в Русо-Україні ми не завершили й досі. Впереміжку з природним присвійним закінченням прізвищ на **-ин** ми на московіцький лад пишемо **-ин**, що абсолютно суперечить мовній фонетиці русів-українців. Якщо в Галичині, Буковині правопис давно утвердив природні форми посесивних закінчень на **-ив**, **-ів** (Романів, Петрів, Андріїв, Семків, Іванів) і носії цих прізвищ не дозволили їх скалічити на староболгарський лад, то на території України, де московський гніт майже не переривався, справа заглохла. Совецька влада приклала максимум зусиль, щоби завдати якнайбільше шкоди Києву в справі національної освіти й гуманітарних наук. Попри знищення шкільництва й фактичної заборони української мови в етнічних регіонах Кубані та Ставропілля, Північного Полісся, Східної Слобожанщини, Поволжя, Сибіру й Далекого Сходу, московська влада присікала будь-які спроби національного розвитку української педагогіки. Наслідуючи царську валуєвщину, совети навіть заборонили в азбуці окрему літеру “Г,г”, що призвело до лінгвістичного безладу, спотворення відповідних слів і, в цілому, збіднення мови. Нині ця буква (подана в РВЗ через дифтонг “кг”) повернута на своє місце в українську абетку. Але треба йти до кінця і затвердити реально споконвічну, народну морфологію присвійникових суфіксів **-ив** (**-ів**). Правила для цього були вироблені ще на початку минулого століття. Одне з них, що такі прізвища в жіночому роді (на відміну від чоловічого) не відмінюються і мають окремий сталий наголос. Взагалі, в цілому, це ніби дрібниця. Проте, як радикально міняється фонетика прізвищ! Як різко вони стають поняттєво своїми – українськими!

В даному алфавітному списку Реєстру прізвищеві назви цього типу вказані згідно їх фонетичних традицій розмовної мови. Крім кількох прізвищ-іменників з *-ов* – Білоголов, Боров (кнур), Клов, Крутоголов.

Так як окремі назви утворено від кореня з закінченням на “с” і продовженням на “ч” (Прусченко, Нісчименко, Зосчин, Красченко), то для стрункості правопису збережено майже всі прізвища з диграфом “сч”. Також виписано діалектизми, що не притаманні сучасному правопису, але відображають величезне територіальне розмаїття Русі через козаків з різних регіонів – Зозуля, Зазуля, Зезуля, Зезюля, Зозулка, Борсук, Бурсук, Медвідь, Медвед, Медведюв... Задля кращого врозуміння цього огрому подаємо також взятий з РВЗ список власних особових імен козаків тих буремних часів!

За підрахунками, кількість однотипних прізвищевих назв у Реєстрі Війська Запорозького налічує понад 14200. Так як окремі являються синтаксичними дериватами, то сума самих прізвищ дещо менша. Але переглядачі їх, починаєш усвідомлювати асоціацію XVII ст з сьогоденням – проявляються десятки, сотні відомих діячів нового часу в межах XIX-XX віків. Лише з жалем доводиться констатувати, що величезна їх кількість поклали свій геній, талант і труд на служіння псевдовітчизні Московії-Росії, замість уславлення рідної Русі-України. Серед них зачинатель московіцької літератури і драми великий М.В.Гоголь (в РВЗ – козак *Євстафій Гоголь*, наказний гетьман 1679 р, а 1683 р

полковник козаків, які громили турків під Віднем). Серед письменників, котрі багато зробили для усталення московіцького наречія як мови, і родовід яких відображений у РВЗ, можна назвати В.Т.Наріжного й В.О.Сологуба (до козацьких нащадків відносили себе А.П.Чехів і В.В.Маяковский). Та й самі “наречіє” виторяжали у XVIII ст відомий теолог Феофан Прокопович і науковець М.В.Ломоносов (в РВЗ – *Демид Прокопович* і *Богунець Ломоносов*). У совєцькі часи загинув при “допомозі” ЧК правдолюб В.Г.Короленко, понівечив свій талант Є.Євтушенко, спився кумир молоді В.Висоцький (в РВЗ – козак і пізніше миргородський полковник *Короленко І.Г.*, козак і новомлинський сотник *Іван Євтушенко*, козак *Семен Висоцький*). Ряд видатних учених, письменників, державних діячів і підприємців дали Московії козацькі родини Ковалевських (*Іван Ковалевський* – сотник Переяславського полку 1649, Генеральний осавул 1655), Скоропадських (*Федір Скоропадський* – сотник уманський 1648), Садовських (*Яцко Садовський* – козак 1649), Лобачевських (*Семен Лобачевський* – козак 1649, сотник ставищанський 1659), Старицьких (*Ярош Старицький* – козак 1649), Семеренків (*Феско Семеренко* – козак 1649), Терещенків (*Нестор Терещенко* – сотник мошєнський ВЗ 1649), Кочубеїв (*Лаврін Кочубей* – козак 1649), Лисянських (*Лисянський Д.Я.* – сотник 1649, полковник у Лисянці)...

В українській літературі нащадком великого козацького родоvodu є наш геній Т.Г.Шевченко (*Тарас Шевченко* – козак ВЗ 1649), а також більшість класиків, серед яких Бажан, Білаш, Винниченко, Гончар, Грабівський, Гребінка, Головка, Гулак, Довженко, Забіла, Костенко, Куліш, Малишко, Симоненко, Стельмах, Стус, Теліга, Тесленко, Тичина... Музичну велич русоукраїнського народу представляли світу композитори М.Березовський (*Гаврило Березовський* – козак 1649), Гладкий Й.М. (*Матвій Гладкий-Козаченко* – полковник миргородський 1649), Лисенко М.В. (*Лисенко І.Я.* – козак 1649, полковник 1663), Чайковський П.І. (*Васил Чайковський* – козак 1649), Білаш О.І. (*Іван Білаш* – сотник чигиринський 1649). В образотворчій мистецтві відомі художники Мурашко О.О. (*Денис Муршко* – козак 1649, полковник черкаський 1662), Левченко П.О. (*Левченко М.Г.* – козак 1649), брати Маковські (*Маковський М.М.* – козак 1649, отаман кролевецький 1654), Ткаченко М.С. (*Ничипор Ткаченко* – сотник муравський 1649), Кричевський Ф.Г. (*М.-С.Кричевський* – полковник 1649), Жук М.І. (*Ілля Жук* – козак 1649), Глущенко М.П. (*Григорій Глущенко* – козак 1649, сотник прохорівський 1676). Кожен у Києві знає “будинок з химерами” архітектора Городецького В.В. (*Величко Городецький* – козак 1649), а в усьому світі – українець Сікорського І.І. (*Савостян Сікорський* – козак 1649), видатного авіаконструктора в США. Там же в США відтворував у “Мага Вірі” древню предківську релігію Лев Силенко (*Мартин Силенко* – козак 1649).

До цього списку можна додати ще імена державних діячів: родина Дорошенків, що дала Русі-Україні двох гетьманів, письменників, істориків, меценатів (*Онисько Дорошенко* – сотник івангородський 1649), надзвичайно розгалужений і багатий талантами рід Левицьких (*Іван Левицький* – козак, сотник

богуславський 1660) – учені, митці, письменники, богослови, воєначальники аж до президента ЗУНР. Президентом Підкарпатської Русі (Карпатська Україна) був Августин Волошин (*Курило Волошин* – старшина Кальницького полку 1649), закатований у Москві 1945 р. Продовжують цей список президенти сучасної України Кучма Л.Ф. (*Іван Кучма* – козак 1649) і Ющенко В.А. (*Яким Ющенко* – осавул Білоцерківського полку 1649). Також єдиний президент СРСР М.С.Горбачів має предка, відображеного в РВЗ (*Прокоп Горбачів* – козак 1649), а в Білорусі вже два десятиліття править президент Олександр Лукашенко (*Овдій Лукашєнко* – козак ВЗ 1649). До речі, на час складання РВЗ русини сучасних Русі-України й Білорусі жили і розвивалися як єдиний руський народ з деякими локальними особливостями, що закономірні для такого величезного, найбільшого в Європі територіального масиву. Про це свідчить створений зразу ж у 1648 р Пінсько-Турівський, а дещо пізніше і Бихівський козацькі полки у війську Богдана Хмельницького (“союзна” з 1654 р Московія зробила все, щоб ці полки не зміцнилися і щоби роз’єднати народ, захопивши потім собі нашу етнічну Смоленщину і Брянщину).

Даний алфавітний список козаків Реєстру Війська Запорозького не є академічним виданням, тож упорядник дозволив собі зробити доповнення до окремих прізвищ, відомі з інших достовірних джерел, розширивши таким чином фактаж офіційних статусів і посад козаків згідно пізніших чи раніших заслуг в обороні вітчизни – Русі-України!

Процес написання і деталізації такої величезної кількості найменувань РВЗ вимагав неабиякої підготовки писарів, залежав від їх навиків і звичок. Можливо були й помилки, але ми не вправі їх дошукуватись і, дякуючи їм за труд, маєм користуватися тим що маємо. І надіємось, що виходячи з нагальних потреб, ми невдовзі побачимо і факсимільне видання Реєстру Війська Запорозького 1649 р, і повний алфавітний прелік усіх 40475 козаків!

К.І.н. Ковальчук В.Ф.

P.S. Система побудови алфавітного списку Реєстру Війська Запорозького базується на основі трибуквенної кореневої розкладки по абзацах, що спрощує пошуки потрібних термінів і роботу з ними. Через те, що поява окремих прізвищевих назв прослідковується з древніх часів, а формально від становлення Русі Київської, то для чіткості розуміння автор замість невластивої новітньої форми “українці” використовує реальні історичні й перехідні варіанти назв нашого народу – “руси, русини, русичі, руси-українці, русоукраїнці”.

А

А (*Савка А* – козак ВЗ 1649);

А́бу́л (*Дмитро А́бу́л* – козак ВЗ 1649);

Авдиче́нко (*Дем'ян Авдиче́нко* – козак ВЗ 1649), Авдієнко (*Сава Авдієнко* – козак ВЗ 1649), А́вдій (*Авдій* – козак ВЗ 1649), Авдиче́нко (*Остан Авдиче́нко* – козак ВЗ 1649);

Авра́менко (*Оверко Авра́менко* – козак ВЗ 1649), Авра́менько (*Мусій Авра́менько* – козак ВЗ 1649), Аврамóвич (*Ілля Аврамóвич* – козак ВЗ 1649, сотник Ніжинського полку), А́врах (*Моїсій А́врах* – козак ВЗ 1649), Авро́нський (*Яско Авро́нський* – козак ВЗ 1649);

Аву́ла (*Васко Аву́ла* – козак ВЗ 1649);

Агиренко (*Прокоп Агі́ренко* – козак ВЗ 1649);

Ада́менко (*Марко Ада́менко* – козак-шляхтич ВЗ 1649), Ада́мечко (*Васил Ада́мечко* – козак ВЗ 1649), Адамóвич (*Стась Адамóвич* – козак ВЗ 1649), Ада́мченко (*Ярош Ада́мченко* – козак ВЗ 1649), Адаче́нко (*Гринец Адаче́нко* – козак ВЗ 1649);

Аз (*Миско Аз* – козак ВЗ 1649), Азамáт (*Азамáт* – козак ВЗ 1649);

Аксамитенко (*Ничипор Аксамі́тенко* – козак ВЗ 1649), Аксамитненко (*Миско Аксамі́тненко* – козак ВЗ 1649), Аксамитний (*Семен Аксамі́тний* – козак ВЗ 1649), Аксаче́нко (*Іван Аксаче́нко* – козак ВЗ 1649);

Аку́ленко (*Федор Аку́ленко* – козак ВЗ 1649);

Алекса́нדר (*Алекса́нדר* – писар Краснопілської сотні ВЗ 1649), Алекса́нדרко (*Гришко Алекса́нדרко* – козак ВЗ 1649), Алекса́ндренко (*Іван Алекса́ндренко* – сотник ямпільський ВЗ 1649), Алекса́ндрóвич (*Богуш Алекса́ндрóвич* – козак ВЗ 1649), Алеса́ндренко (*Данило Алеса́ндренко* – козак ВЗ 1649);

Алилу́й (*Сава Алилу́й* – козак ВЗ 1649);

Алша́нський (*Курило Алиа́нський* – козак ВЗ 1649);

Амброже́нко (*Юско Амброже́нко* – козак ВЗ 1649);

Ана́ненко (*Демко Ана́ненко* – козак ВЗ 1649), Ана́нченко (*Андрей Ана́нченко* – козак ВЗ 1649);

А́нгел (*Антон А́нгел* – козак ВЗ 1649);

Андаше́нко (*Мартин Андаше́нко* – козак ВЗ 1649), Андр (*Васко Андр* – козак ВЗ 1649), А́ндра (*А́ндра* – козак ВЗ 1649), Андре́вич (*Степан Андре́вич* – козак ВЗ 1649), Андре́енко (*Свхим Андре́енко* – козак ВЗ 1649), А́ндрей (*Курил Андре́й* – козак ВЗ 1649), Андре́й (*Андрей* – хорунжий Макарівської сотні ВЗ 1649), Андре́йско (*Костя Андре́йско* – козак ВЗ 1649), Андре́йченко (*Дорош Андре́йченко* – козак ВЗ 1649), А́ндренко (*Семен А́ндренко* – козак ВЗ 1649), Андре́яше́вський (*Гаврило Андре́яше́вський* – козак ВЗ 1649), Андри́вич (*Хведко Андри́вич* – козак ВЗ 1649), Андри́евич (*Козипар Андри́евич* – козак ВЗ 1649), Андри́евич (*Вереймі́й Андри́евич* – козак ВЗ 1649), Андри́єн (*Даско Андри́єн* –

козак ВЗ 1649), Андрієнеко (*Пилип Андрієнеко* – козак ВЗ 1649), Андрієнко (*Семен Андрієнко* – полковник ВЗ 1648-49), Андрій (*Андрій* – сотник Канівського полку ВЗ 1649), Андрійків (*Андрійків-Муців* – козак ВЗ 1649), Андрійко (*Іван Андрійко* – козак ВЗ 1649), Андрійович (*Хведько Андрійович* – сотник варвинський ВЗ 1649), Андрічєнко (*Панко Андрічєнко* – козак ВЗ 1649), Андріянко (*Оникий Андріянко* – козак ВЗ 1649), Андріяш (*Андріяш* – козак ВЗ 1649), Андріяшєнко (*Феско Андріяшенко* – козак ВЗ 1649), Андріяшівський (*Сенько Андріяшівський* – козак ВЗ 1649), Андрівченко (*Роман Андрівченко* – козак ВЗ 1649), Андроник (*Андроник* – козак ВЗ 1649), Андрос (*Андрос* – сотник миргородський ВЗ 1649), Андрука (*Тишко Андрука* – козак ВЗ 1649), Андрукин (*Мишко Андрукин* – козак ВЗ 1649), Андрус (*Андрус* – козак ВЗ 1649), Андрусєвич (*Лаврін Андрусєвич* – козак ВЗ 1649), Андрусєнко (*Карп Андрусєнко* – козак ВЗ 1649), Андрусченко (*Дмитро Андрусченко* – сотник голтвинський ВЗ 1649), Андрушевиц (*Луцик Андрушевиц* – козак ВЗ 1649), Андрушенко (*Дмитро Андрушенко* – сотник голтвянський ВЗ 1649), Андрушин (*Яким Андрушин* – козак ВЗ 1649), Андрушків (*Іван Андрушків* – козак ВЗ 1649), Андрушко (*Андрушко* – козак ВЗ 1649), Андрушківч (*Андрей Андрушківч* – козак ВЗ 1649), Андрущенко (*Омелян Андрущенко* – козак ВЗ 1649), Андрущєня (*Іван Андрущєня* – козак ВЗ 1649);

Антипенко (*Степан Антипенко* – козак ВЗ 1649), Антипович (*Артем Антипович* – козак ВЗ 1649), Антон (*Антон* – сотник іваничанський ВЗ 1649), Антоненко (*Васил Антоненко* – сотник прилуцький ВЗ 1649), Антонів (*Яхно Антонів* – козак ВЗ 1649), Антонівец (*Тимко Антонівец* – козак ВЗ 1649), Антропович (*Антропович* – козак ВЗ 1649), Антушко (*Антушко* – козак ВЗ 1649);

Анусич (*Сахно Анусич* – козак ВЗ 1649);

Апостол (*Апостол* – козак ВЗ 1649);

Апрунец (*Апрунец* – козак ВЗ 1649);

Аптикар (*Семен Аптикар* – козак ВЗ 1649);

Аракчєнко (*Яско Аракчєнко* – козак ВЗ 1649), Арапович (*Грицко Арапович* – козак ВЗ 1649), Арапчучєнко (*Михайло Арапчучєнко* – козак ВЗ 1649), Араущ (*Кирст Араущ* – козак ВЗ 1649), Аращенко (*Аращенко* – козак ВЗ 1649);

Арвамєйко (*Іван Арвамєйко* – козак ВЗ 1649);

Арєїн (*Милаш Арєїн* – козак ВЗ 1649), Арєнда (*Грицко Арєнда* – козак ВЗ 1649), Арєчиненко (*Іван Арєчиненко* – козак ВЗ 1649);

Арклєвський (*Дєнис Арклєвський* – козак ВЗ 1649);

Арнаут (*Грицко Арнаут* – козак ВЗ 1649);

Арсин (*Арсин* – козак ВЗ 1649);

Артєменко (*Олекса Артєменко* – козак ВЗ 1649), Артемівч (*Верко Артемівч* – козак ВЗ 1649), Артим (*Артим* – козак ВЗ 1649), Артименко (*Ісай Артименко* – козак ВЗ 1649), Артишєнко (*Тихно Артишєнко* – козак ВЗ 1649), Артопушенко (*Семен Артопушенко* – козак ВЗ 1649), Артиюненко (*Іван*

Артюненко – козак ВЗ 1649), Артюсченко (Павло Артюсченко – козак ВЗ 1649), Артюх (Артюх – козак ВЗ 1649), Артюхович (Карп Артюхович – козак ВЗ 1649), Артюховський (Данило Артюховський – козак ВЗ 1649), Артюшен (Грицько Артюшен – козак ВЗ 1649), Артюшенко (Роман Артюшенко – сотник березняківський ВЗ 1659);

Асавул (Сахно Асавул – козак ВЗ 1649), Асавуленко (Дацько Асавуленко – козак ВЗ 1649), Асавулець (Васко Асавулець – козак ВЗ 1649), Асаул (Савка Асаул – козак ВЗ 1649), Асаула (Прокоп Асаула – козак ВЗ 1649), Асауленко (Максим Асауленко – козак ВЗ 1649), Асаулець (Іван Асаулець – козак ВЗ 1649);

Асобашенко (Роман Асобашенко – козак ВЗ 1649);

Атаман (Панюта Атаман – козак ВЗ 1649), Атаманенко (Стефан Атаманенко – сотник райгородський ВЗ 1649);

Ахрименко (Михал Ахрименко – козак ВЗ 1649).